

OPPONENSI VÉLEMÉNY

N. HORVÁTH BÉLA: *A LÍRA LOGIKÁJA: JÓZSEF ATTILA*

CÍMŰ MTA DOKTORI ÉRTEKEZÉSRŐL

Az értekezés könyvészeti adatai: N. Horváth Béla: *A líra logikája: József Attila*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008, 510 oldal

Általános megjegyzések és mentegetőzés

Az értekezés egy könyv formában is megjelent, átfogó szintézis József Attila életművéről. Ebbe beleértve a lírai művek elemzését, az elméleti munkák feltárását és József Attila – ha szabad ezt mondanom – kirándulásait a filozófia és a munkásmozgalom területére. Magam, mint pszichológiatörténész, nem szeretnék hozzászólni a kínált verselemzések jellegéhez, szakmai színvonalához. Csupán két dologban szeretnék nyilatkozni az értekezésről. Az egyik téma: József Attila kapcsolatai a kor filozófiai áramlataival és elsősorban a pszichoanalízissel. Milyen szerepet játszottak ezek a kapcsolatok életművének alakulásában? A másik téma: hogyan kezeli a szerző József Attila betegségét és kezelését.

Előrebocsátanám, hogy a munka egészében meglehetősen alapos feldolgozás. Sikerül megoldania azt a nem könnyű feladatot, hogy a művek elemzését az élet egészének kontextusába helyezi. Nincs a monográfiában külön életrajz és külön műelemzés, hanem többé-kevésbé lineárisan mutatja be az egymást átható élet és megszülető művek egészét. Ez persze azt is jelenti, hogy az igen gazdag verselemzés-életkapcsolatok sora szövegszerűen nem követhető mindig könnyen az olvasó számára. Estenként nehéz szétválasztania az életrajzra és a műre vonatkozó

elmondottakat. Maga az élettörténettel átszőtt műelemzés igen nehéz, de érdekes műfaj. Ebben a műfajban N. Horváth Béla értelmezése kétségtelenül igen színvonalas munkát jelent a 20. századi modern költészet egyik vezéregyéniségéről, emblematikus alakjáról.

József Attila pszichológiája és a pszichologizmus kérdése

Az értekezés igen szép elemzéseken keresztül mutatja be, hogy József Attila munkássága nem támasztja alá azokat a megközelítéseket – mint amelyeket például Németh G. Béla képviselt – amelyek miközben megkérdőjelezik a freudo-marxista ihletést József Attilánál, egyben mint pszichologizmust címkézik a művészet és a pszichológia közelítésének próbálkozásait is. Az értekezés világosan megmutatja, hogy a szokványos értelemben vett pszichologizálás két értelmét fontos elkülöníteni egymástól József Attila életművére vonatkoztatva, mint ahogy általában is így van ez a művészet és pszichológia kapcsolatában. Az egyik a naiv élettörténeti pszichologizálás, amely a művek lényegi jellemzőit szeretné visszavezetni közvetlen élettörténeti ihletésekre. József Attila oly viszontagságos élete épp azt mutatja, hogy ez a közelítés nem vezet jelentősen előre a műértelmezésben. Van azonban mindennek egy másik oldala, amely József Attila pre-marxista és pre-freudista korszakában, majd a freudo-marxista eszmékkel kacérkodó korszakában egyaránt megjelenik. Ez pedig magának az alkotónak a hite abban, hogy a tiszta forma az egyetemes lélek valamiféle kifejeződése lenne. N. Horváth Béla világosan megmutatja, hogy e tekintetben József Attila nagyon sok

izgalmas megfontolást képviselt és különleges, nem triviális hatások is érték; korábban talán kevésbé hangsúlyozott hatások, mint Horváth János önelvűségi koncepciójának hatása, akit József Attila talán egyetemista korában hallgatott.

Az egész értekezésen végigvonul az a pszichológiai szempontból is üdvözlendő gondolat, hogy József Attila egész életét és életművét a sajátos *Én*-keresés jellemzi. Közismertek az N. Horváth Béla által is elemzett klasszikus versek, amikor az *Én* különböző szintjeinek elemzéseiről van szó. József Attila életművének visszatérő toposzai a Self dekonstrukciójával, a testi és az interakciós, a magunkból, a magunk testéből és a másokból kiinduló *Én*-képünk megtalálása, a társakban – legyen az a mozgalom, a nők stb. – való magunkra találás. Izgalmas, ahogyan N. Horváth Béla bemutatja, hogy mindez sajátos párhuzamban áll már a fiatal József Attilánál is a tiszta költészet, a referenciátlanság, az absztrakció és a dekontextualizáció törekvésével. Már a freudo-marxista kirándulások előtt megjelenik az az igény, hogy az *Én* burkait bontogatva találja meg a költő azt, ami egyetemes, ami megkérdőjelezhetetlen, és nem esetleges az emberben és élménymódjában.

József Attila és a pszichoanalízis

N. Horváth Béla munkájában világosan megjelenik, hogy József Attila pszichoanalitikus kirándulásainak a műértelmezés szempontjából kétféle olvasata van. Az egyik olvasat – gondoljunk például a szexualitásra – a szimbolikával és a versek asszociációs hálójával kapcsolatos. Ez mindenképp ott van. Ott vannak azok a különleges áthallások is, amelyek a test és a tájkép

közötti átmenetekként jelennek meg stb. Itt a szexualitás, a szexualizált test egész problémája, a műelemző számára jelenik meg. A másik olvasat, hogy József Attila páciensi klinikai tapasztalatai, valamint a pszichoanalitikus és freudo-marxista olvasmányai hogyan tetézik ezt sajátos témákkal. Hogyan válik másodlagosan ráépült témává a pszichoanalitikus szexualitás-értelmezés a költő számára.

N. Horváth Béla igen alaposan áttekinti azokat a filológiai érveket, illetve azokat a szakirodalomban megjelent értelmezéseket, amelyek világosan mutatják, hogy az emblemikus szerzők, elsősorban Ferenczi, másodsorban a freudo-marxisták, mint Reich hogyan jelennek meg József Attila társadalmi szerepvállalásaiban és utópisztikus elképzeléseiben, valamint költészetében. Az utópisztikus elképzelés lényege valójában a fiatal Marx írásaira visszavezethető gondolatmenet, amely ezt rokonítja a pszichoanalízis emberképével, az emberi természet és a nembeli lényeg, a társadalmi harcok és az interakciós esetlegességektől megfosztott végső kifejeződésének igénye a költészetben. Másrészt az a hit, melyet József Attila freudo-marxista korszakában felhasznált, hogy a forradalom és a szexualitás új értelmezése, ahogyan azt Reich is gondolta, összekapcsolódik egymással. Az emberekben kell végbemennie a forradalomnak és ez a forradalom új, avantgarde eljárásaiban és értelmezésében fog megjelenni. Kár, hogy e téren az egyébként igen érzékeny értekező nem beszél arról a visszatérő problémáról, hogy – a freudo-marxistáktól függetlenül is – milyen értelemben és hol tekinthető leszbikus tekintetben liberális, felszabadító és milyen értelemben konzervatív, ösztöneinket megfékező felfogás a pszichoanalízis.

A szabad-ötletek jegyzéke című József Attila írást igen tisztesen mutatja be N. Horváth Béla. Világosan látja, hogy az egyszerre tekinthető klinikai naplónak és ugyanakkor műnek. A páciens természete miatt nem határolható el egymástól a kettő. Okosan elemzi a megjelentetéssel kapcsolatos társadalmi vitákat és így tovább, ugyanakkor a pszichológus szemével nézve, hiányzik belőle az *indulatáttétel* egész problematikájának átlátása. Hiányzik az a felismerés, amely József Attilához hasonló páciensek esetében ugyan rendkívül kiugró, de minden pszichoterápiás kapcsolatban megjelenik, hogy a terapeuta és a kliens közti kapcsolat számos korábbi sérelmet, számos korábbi gondot stb. mozgósít, s ez a mozgósítás minden gyógyító hatás alapja.

A munka világosan dokumentálva mutatja meg, hogy hogyan válik teremtő erővé a pszichoanalitikus doktrína az anyaszereppel, az Oidipus-komplexussal, az apakereséssel és hasonlókkal József Attila késői költészetében. Hogyan válik a pszichoanalízis valódi eszközzé a költőnél ahhoz, hogy új módon fogja meg megoldatlan, elsősorban anyjával kapcsolatos konfliktusait.

Az értekezés alaposan és részletesen ismerteti a József Attila betegségével, vagy feltételezett betegségével kapcsolatos álláspontokat, ugyanakkor időnként kiesik a szenvtelen szerepből és bizonyos kortárs-klinikai értelmezéseket szó szerint vesz (pl. 329. oldal). A szerző például átveszi József Attilának a *Szép szóban* játszott szerepéről való értelmezést, hogy ő „menthetetlenül pszichotikus barát volt”.

Másutt, ismét kissé félrevezetően, túl könnyen elfogad pszichoanalitikus toposzokat (pl. 429. oldal). A tengerbe való

visszatérés vágyának híres Ferenczi metaforát túl közvetlenül véli lefordíthatónak József Attila munkájára.

Javaslat

Az értekezés alaposan összegzi József Attila élettörténetére és a különböző iskolákban keletkezett műelemzésekre vonatkozó anyagot. Gazdagon értelmezi József Attila freudo-marxista olvasmányainak és klinikai, kliensi tapasztalatainak sajátos szerepét költészete alakulásában. E tekintetben, különösen a kétféle pszichológiai attitűd elhatárolása révén eredetit és újat hoz a József Attila szakirodalomban.

Mindezek alapján az értekezés nyilvános vitára bocsátását és a jelöltnek az MTA doktora cím odaítélését javaslom.

Budakeszi , 2011. február 1.

Pléh Csaba